

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.431

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.4.15>

Вознюк А. А.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

Сухачова І. О.,

доктор юридичних наук,
науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

Сербіна Н. О.,

заступник директора навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ІНШИХ ДЕЛІКТІВ У НЕЗАКОННОМУ СУРОГАТНОМУ МАТЕРИНСТВІ¹

Анотація. У статті розглядаються кримінально-правові ознаки вербування жінок з метою їх експлуатації як сурогатних матерів з використанням обману та уразливого стану. Аргументовано, що використання жінки як сурогатної матері є самостійною формою експлуатації.

Підкреслено, що обман може включати приховування ключової інформації, маніпуляцію вибором жінок, а також подання неправдивих даних про умови договору чи реальні прибутки злочинців. Уразливий стан жінок пов'язується із соціально-економічними труднощами, які сприяють їх згоді на участь у програмах сурогатного материнства без реальної альтернативи. Розглянуто поняття «уразливого стану» як чинника, що позбавляє потерпілих можливості приймати усвідомлені рішення. Примус, зазвичай, застосовується вже на етапі експлуатації, що створює проблеми для кваліфікації вчиненого за ст. 149 Кримінального кодексу України, оскільки примус у цьому випадку не є складовою вербування.

Акцентовано на важливості належної кримінально-правової кваліфікації злочинів ще на етапі вербування для своєчасного припинення експлуатації. У статті також наведено приклади судових справ, що ілюструють зокрема труднощі доведення примусу в цих ситуаціях.

Звертається увага на можливість кваліфікації кримінально протиправних діянь у цій сфері за іншими статтями Кримінального кодексу України, а також аргументовано необхідність комплексної кваліфікації кримінально-правової оцінки цих деліктів, зокрема за сукупністю через їх поєднання із підробленням документів, шахрайством тощо.

Ключові слова: торгівля людьми, сурогатне материнство, репродуктивні технології, кримінально-правова кваліфікація, експлуатація, потерпілий, кримінальна відповідальність, дитина, здоров'я особи, вербування, обман, примус, примусова праця, уразливий стан, спосіб вчинення кримінального правопорушення, підроблення документів, шахрайство, неправдива інформація, досудове розслідування, кримінальне провадження.

Vozniuk A. A., Sukhachova I. O., Serbina N. O. Criminal law characteristics of human trafficking and other offenses in illegal surrogacy

Abstract. This article examines the criminal law characteristics of recruiting women for exploitation as surrogate mothers through deception and abuse of their vulnerable condition. It argues that the use of women as surrogate mothers constitutes a distinct form of exploitation.

¹ Наукову статтю підготовлено в межах іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2024 рік (0124U003903).

The study emphasizes that deception may involve concealing crucial information, manipulating women's choices, and providing false information about contract terms or the actual profits of the offenders. A woman's vulnerability is linked to socio-economic hardships, which compel them to participate in surrogacy programs without viable alternatives. The concept of «vulnerability» is analyzed as a factor depriving victims of the ability to make informed decisions. Coercion is usually applied during the exploitation phase, complicating the qualification of such acts under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine, as coercion in these cases does not constitute an element of recruitment.

The article highlights the importance of proper criminal law qualification of offenses at the recruitment stage to prevent exploitation in a timely manner. Examples of court cases are provided to illustrate the difficulties in proving coercion in such situations.

Attention is drawn to the possibility of qualifying criminal offenses in this area under other articles of the Criminal Code of Ukraine. The need for a comprehensive qualification of criminal offenses, particularly in cases involving document forgery, fraud, and other related crimes, is substantiated.

Key words: *human trafficking, surrogacy, reproductive technologies, criminal law qualification, exploitation, victim, criminal liability, child, personal health, recruitment, deception, coercion, forced labor, vulnerability, method of committing a criminal offense, document forgery, fraud, false information, pre-trial investigation, criminal proceedings.*

Вступ із розкриттям актуальності проблеми дослідження. Важливим напрямом діяльності правоохоронців, уповноважених на виявлення та документування торгівлі людьми, має стати протидія кримінальним правопорушенням у сфері сурогатного материнства. Це обумовлено зокрема тим, що Україна належить до країн, в яких дозволено сурогатне материнство. У науковій літературі слушно відмічено, що сурогатне материнство в Україні – дуже привабливий напрямок для репродуктивного туризму через зручне географічне положення, хороший рівень медичного обслуговування та помірні ціни. Крім того, правове регулювання цієї допоміжної репродуктивної технології є фрагментарним, оскільки досі не прийнято спеціального закону про репродукцію людини [1]. Законодавче регулювання сурогатного материнства в Україні є і надто загальним, містить багато прогалин, а отже й можливостей для зловживань [2, с. 38]. Запропоновані проекти нормативно-правових актів у сфері допоміжних репродуктивних технологій ще більше ускладнюють цю діяльність, створюючи зайві колізії норм замість заповнення законодавчих прогалин [3]. Зазначене сприяє розвитку кримінально протиправної діяльності у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, був предметом дискусій у працях А. В. Андрушка, Л. П. Брич, В. А. Козака, Я. Г. Лизогуба, Д. О. Негодченка, А. А. Небитова, А. М. Орлеана, В. М. Підгородинського, А. С. Політової,

Я. О. Триньової, М. І. Хавронюка та ін. Попри значні досягнення вчених у розробленні зазначеної проблематики, схеми торгівлі людьми постійно удосконалюються, а тому виникає потреба у дослідженні нових проявів незаконних угод щодо людини з метою її експлуатації. Зазначене стосується торгівлі людьми, пов'язаної із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства, а також супутніх деліктів. Зокрема, привертають увагу питання кваліфікації злочинів у сфері сурогатного материнства.

Метою статті є аналіз кримінально-правових ознак торгівлі людьми та інших деліктів у незаконному сурогатному материнстві задля забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації дій відповідних суб'єктів у вказаних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. З огляду на відсутність належного нормативно-правового регулювання сурогатного материнства під час застосування цієї допоміжної репродуктивної технології мають місце порушення, що підлягають передусім кримінально-правовій кваліфікації.

Кримінально протиправна діяльність у сфері сурогатного материнства кваліфікується передусім як торгівля людьми – за ст. 149 КК України. Водночас не усі правопорушення у цій сфері одержують правильну кваліфікацію. З огляду на зазначене варто детальніше звернути увагу на кримінально-правові ознаки торгівлі жінками з метою їх експлуатації як сурогатних матерів.

Для кваліфікації злочину як торгівля людьми необхідно встановити:

1) діяння – торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини;

2) мету – експлуатації;

3) спосіб – з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

У судовій практиці мали місце випадки притягнення до кримінальної відповідальності за вербування жінок з метою їх експлуатації як сурогатних матерів з використанням обману, уразливого стану та примусу [4; 5; 6].

Вербування людини – це дії, пов'язані із схиланням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну винагороду. До таких дій слід віднести психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання для подальшого її набору, а також сам набір потерпілого працювати чи надавати послуги за наймом. Діяння у цій формі слід визнавати закінченим з моменту вчинення дій, пов'язаних із набором потерпілої особи працювати чи надавати послуги на певних умовах [7, с. 109]. Незважаючи на це, як свідчить практика, до кримінальної відповідальності за це діяння притягують на етапі експлуатації людини, тобто тоді коли очевидний результат вербування – жінку почали експлуатувати.

У випадку вербування для надання послуг сурогатного материнства у контексті ст. 149 КК України це кримінально протиправне діяння може полягати у запрошенні, умовлянні, переконанні потерпілої взяти участь у програмі сурогатного материнства.

Відповідно до примітки 1 до ст. 149 КК України під **експлуатацією людини** в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, приму-

сову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Перелік зазначених форм експлуатації не є вичерпним, про що свідчить вживання наприкінці частки «тощо». Це службове слово вказує на неповноту переліку форм експлуатації людини та можливість його продовження. Тому використання потерпілої для надання послуг сурогатної матері охоплюється терміном «експлуатація людини». Йдеться про використання її фізіологічних можливостей завагітніти, виносити та народити дитину. Також жінка ризикує своїм фізичним та психічним здоров'ям. Відбувається експлуатація її тіла, яка може мати негативні наслідки для здоров'я сурогатної матері. Зазвичай матері-породіллі в подальшому потрібен певний час на відновлення свого фізичного та ментального здоров'я. Інколи після пологів у жінки з'являються захворювання чи їх ускладнення.

З огляду на зазначене не можна погодитися з доводами сторони захисту, яка не визнає використання жінки як сурогатної матері самостійною формою експлуатації людини, в наступному судовому рішенні.

В ухвалі колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Київського апеляційного суду від 11 квітня 2024 р. вказано, що оскаржуючи повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 28 ч. 3 ст. 149, ч. 1 ст. 255 КК України, захисники підозрюваного зазначали, що повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри є незаконним, оскільки суперечить визначеному законодавцем у правовій нормі – ст. 149 КК України обґрунтуванню суспільно-небезпечного діяння, що є кримінальним злочином, в частині того, що слід розуміти під кримінально караною експлуатацією людини в цій статті, а отже свідчить про відсутність події злочину.

Виходячи з тлумачення, наданого законодавцем, при проведенні правового аналізу ст. 149 КК України очевидним є те, що подія даного злочину буде мати місце при використанні «примусової праці або примусового надання послуг», й відповідно, – не може

бути злочином надання послуг або праця без застосування примусу (фізичного, психічного), а отже пов'язані з цим вагітність або переривання вагітності – без застосування такого примусу не є кримінальним злочином, у випадках надання послуг з сурогатного материнства сурогатними матерями на добровільній основі [8].

Помилковість позиції захисників полягає в тому, що використання жінки для надання послуг сурогатного материнства є самостійною формою експлуатації людини, відмінною від примусової праці або примусового надання послуг. Якщо для примусової праці та примусового надання послуг обов'язковий примусовий спосіб, то експлуатація людини для надання послуг сурогатного материнства може відбуватися з використанням викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Реалізація мети експлуатації людини не завжди охоплюється диспозицією ст. 149 КК України, а тому за певних обставин потребує додаткової кваліфікації.

Обов'язковим ознаками вербування жінок з метою їх експлуатації як сурогатних матерів є спосіб вчинення цього діяння. Зазвичай йдеться про використання обману, уразливого стану та примусу.

Обман як спосіб вербування людини полягає у повідомленні потерпілому неправдивих відомостей або приховуванні (замовчуванні) певних відомостей, повідомлення яких мало б суттєве значення для поведінки потерпілого (могло б вплинути на його усвідомлений вибір) [9, с. 222; 10, с. 442].

У судовій практиці до обману відносять приховування відомостей щодо сімейного статусу іноземця-замовника (потерпілим повідомлялося про те, що вони діють в інтересах сімейних пар, що склалися з чоловіка та дружини, хоча насправді йшлося про іноземців, які перебували в одностатевих відносинах), умов лікування, проживання, процедури оформлення документів на дитину, фактичної вартості послуги, яку остання надає, розміру очікуваного прибутку учасни-

ків злочинної організації, та інші обставини, повідомлення яких могло б суттєво вплинути на поведінку потерпілої [6].

У примітці 2 до ст. 149 КК України зазначено, що у статтях 149 та 303 цього Кодексу під **уразливим станом особи** слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Відповідно до цього поняття, на переконання М. І. Хавронюка, про уразливий стан особи може свідчити викликана суб'єктивними чи об'єктивними причинами: 1) нездатність особи (або ж її нездатність повною мірою): а) усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними; б) приймати за своєю волею самостійні рішення; в) чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, а так само 2) збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Незважаючи на зовні всеохоплююче визначення цього поняття, воно залишається оціночним: лише органи досудового розслідування і суд можуть на підставі конкретних обставин справи встановити, чи був стан особи насправді уразливим. Уразливим стан особи слід визнавати в усіх випадках, коли за обставинами справи її згода на вербування, переміщення, переховування, передачу чи одержання була вимушеною, одержаною під впливом зазначених суб'єктивних та/або об'єктивних причин і не відповідає її справжнім інтересам [10, с. 443].

Уразливий стан у випадку вербування жінок з метою подальшої експлуатації їх як сурогатних матерів був зумовлений збігом тяжких життєвих обставин через відсутність постійного місця роботи потерпілих, наявність в них кредитних зобов'язань перед банками, які вони не в змозі погашати, необхідність утримання своїх дітей, а також відсутність альтернативних способів заробітку. За таких обставин вони погоджуються брати участь у програмі комерційного сурогатного материнства не маючи об'єктивної можливості прийняти інше рішення [6].

Такі способи вчинення торгівлі людьми як використання обману та уразливого стану є вкрай важливими для тих ситуацій, коли дії потерпілої є добровільними передусім на початковому етапі злочинної діяльності. Вони надають можливість припинити цю кримінально протиправну діяльність раніше, ніж починається експлуатація людини. Тобто можливість правоохоронців кваліфікувати вчинене за ст. 149 КК України на етапі вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини за відсутності примусу дозволяє виявляти та припиняти такі делікти ще до того як настають небезпечні наслідки експлуатації людини.

Тому варто цілком погодити з А. В. Андрушком у тому, що висловлена у юридичній літературі думка про доцільність повної відмови від вказівки в диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України на способи вчинення торгівлі людьми у формах вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини є необґрунтованою. Саме з огляду на обман, шантаж, перебування в уразливому стані і т. д. особа дає свою згоду на пропонувану їй роботу, на заняття проституцією тощо, і саме зважаючи на це, а також з огляду на мету подальшої експлуатації, навіть добровільна її згода не виключає кримінальну відповідальність винного [9, с. 485].

Під час вчинення досліджуваних злочинів застосовувалися також певні елементи **примусу**. Наприклад, з метою отримання над потерпілими повного контролю та забезпечення необхідної поведінки щодо виношування дитини, проходження медичних процедур та прийняття відповідних медичних препаратів за призначенням підконтрольного учасникам злочинної організації лікаря, передачі дитини іноземцю-замовнику тощо, у фіктивному формальному договорі про виношування дитини передбачалася можливість застосування штрафів та інших фінансових санкцій. Примус вбачався також в заходах конспірації, зокрема забороні повідомлення третім особам про настання вагітності, участь у програмі сурогатного материнства, постановку на лікарський облік для спостереження за перебігом вагітності в інших лікарів, окрім визначених учасниками злочинної організації

тощо. Вказані заходи роз'яснювалися після того як з потерпілою підписувався зазначений договір [6].

У разі виникнення спорів щодо порядку та умов виконання договору учасники злочинної організації здійснювали тиск на потерпілих та погрожували їм застосуванням штрафів і фінансових санкцій у значних для потерпілих розмірах, а також примусовим перериванням вагітності, що спричинило б для здоров'я потерпілих тяжкі і незворотні наслідки, враховуючи строки перебігу вагітності (понад 10-15 тижнів). Таким чином, не маючи будь-якої реальної можливості протистояти діям учасників злочинної організації, а також не маючи підтверджуючих документів щодо участі у програмі комерційного сурогатного материнства, хвилюючись за стан свого здоров'я та виношуваних дітей, потерпілі припиняли опиратися діям учасників злочинного об'єднання та підкорялися їх протиправним вимогам [6].

Після пологів учасники організованої групи примушували потерпілих та іноземців-замовників, із застосуванням примусу та матеріальної залежності, реєструвати дітей в органах РАЦСу, повідомляючи при цьому завідомо неправдиві відомості щодо біологічного походження дитини, видаючи себе за біологічну матір новонародженої дитини, перебування потерпілих з іноземцями-замовниками у відносинах, визнавати батьківство над дитиною на підставі заяви, а також звертатись потерпілих до нотаріусів, з метою написання заяв про відмову від дитини, надання дозволу на вивезення дитини за кордон, відсутність майнових претензій та позбавлення батьківських прав на неї тощо [11].

Незважаючи на те, що у вказаних судових рішеннях згадується про примус, однак він не ідентифікується як спосіб вчинення торгівлі людьми разом з уразливим станом та обманом. Причиною цього очевидно є те, що він застосовувався не на етапі вербування жінок, а під час їх експлуатації.

У судовій практиці існують труднощі у доказуванні примусу як способу вчинення досліджуваних деліктів.

Наприклад, в ухвалі Оболонського районного суду міста Києва від 8 березня 2024 р.

зазначено, що сторона захисту просить скасувати повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри ОСОБА_3 від 17.10.2023 ч. 4 ст. 28 ч. 3 ст. 149, ч. 1 ст. 255 КК України. В обґрунтуванні своїх вимог сторона захисту зазначила про те, що відомості, отримані під час допиту кожної з потерпілих на етапі досудового розслідування в сукупності свідчать про відсутність події кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 149 КК України, а саме про те, що кожна з жінок без будь-якого фізичного чи психічного примусу приймала рішення про участь у програмі сурогатного материнства, здійснювала пошук спеціалізованого медичного закладу з репродуктивних технологій, самостійно зверталася до такого закладу, після його відвідування та відповідної підготовки до процедури з метою настання вагітності кожній із потерпілих здійснювали підсадку запліднених донорських яйцеклітин за добровільною згодою без будь-якого примусу, під час вагітності кожна з потерпілих проживала за місцем свого проживання зі своїми сім'ями, в разі позитивного результату жінки отримували грошову винагороду за послуги сурогатної матері [12].

Вивчення судової практики у досліджуваній категорії кримінальних проваджень засвідчив, що примус застосовувався не на етапі вербування, а пізніше – під час експлуатації сурогатної матері (під час виношування дитини та після її народження). У зв'язку з цим виникає логічне питання чи наявний склад вербування, коли примус застосовано фактично після того, як кримінальне правопорушення було закінченим за умови відсутності будь-якого іншого способу вчинення злочину, передбаченого диспозицією ст. 149 КК України? Видається, що у такій ситуації у вчиненому немає усіх обов'язкових ознак торгівлі людьми.

Примус, що застосовується не під час торгівлі людиною чи її вербування, переміщення, переховування, передачі, одержання, а після вчинення таких дій на етапі експлуатації (наприклад, примус застосований до матері з метою забезпечення виконання домовленостей щодо передачі дитини біологічним батькам), потребує кваліфікації за іншими

статтями залежно від характеру вчиненого діяння або ж взагалі може не кваліфікуватися як кримінальне правопорушення. Наприклад, якщо сурогатну матір примушують шляхом погрози застосування насильства до виконання укладеного з нею договору, вчинене можна кваліфікувати за ст. 355 КК України як примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань. Водночас якщо йдеться про іншу погрозу (не погрозу застосування насильства), то у вчиненому можуть бути відсутні ознаки складу цього або будь-якого іншого делікту. Адже проблема в тому, що в чинному КК України немає загального складу примушування, є лише статті про відповідальність за деякі спеціальні його різновиди.

З цього приводу А. В. Андрушко слушно зауважує, що навряд чи можна вважати виправданим те, що законодавець віддав перевагу виокремленню низки спеціальних видів примушування, не сконструювавши загального складу розглядуваного діяння. до пропозицій щодо криміналізації інших видів примушування слід ставитись з обережністю, оскільки вони не вирішують проблему комплексно, а лише сприяють надмірній казуальності кримінального закону. Всі можливі різновиди суспільно небезпечного примушування навряд чи можливо передбачити в спеціальних кримінально-правових нормах. Натомість кримінально-правова заборона, сформульована у загальному вигляді, дозволить притягати до кримінальної відповідальності незалежно від того, яку саме дію чи бездіяльність винний вимагав вчинити від потерпілого. Виокремлення спеціальних складів, присвячених примушуванню особи до тієї чи іншої поведінки, доцільне лише в окремих випадках, там, де це дійсно виправдано [9, с. 258].

Кримінальні правопорушення у сфері сурогатного материнства не обмежуються лише торгівлею людьми, а в певних випадках кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень.

Є. Д. Копельців-Левицька з цього приводу зауважує, що торгівля людьми майже завжди супроводжується скоєнням інших злочинів: підrobкою документів, завданням тілесних ушкоджень, шахрайством, викраданням і приховуванням людей, незаконним перетином

кордонів, незаконним усиновленням, розповсюдженням наркотиків, примусовою працею чи відмиванням грошей [13, с. 46].

Зазначене частково підтверджується вивченням судової практики. В судових рішеннях фігурує шахрайство (наприклад, група осіб упродовж 2020-2021 років під виглядом фірми з надання послуг сурогатного материнства здійснювала заволодіння грошовими коштами мешканців Покровського району м. Кривого Рогу шляхом обману [14]), внесення неправдивої інформації, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації з метою вивезення через Державний кордон України новонародженої дитини [15], підроблення документів [16] тощо.

Висновки. Діяльність, пов'язана з використанням жінок як сурогатних матерів, може кваліфікуватися за ст. 149 КК України як торгівля людьми у формі вербування, якщо присутні мета експлуатації, а також бодай один з альтернативних способів цього делікту (зазвичай йдеться про використання обману та уразливого стану).

Вербування жінок у досліджуваних деліктах полягає у їх схиленні до надання послуг сурогатного материнства (участі у програмі сурогатного материнства) за матеріальну винагороду. Незважаючи на те, що злочин у цій формі визнається закінченим у момент здійснення дій із залучення (схиляння) жінки до надання зазначених послуг, незалежно від того, чи почалася експлуатація, в практиці кримінальне переслідування за вербування часто розпочинається лише на етапі очевидної експлуатації особи.

Перелік форм експлуатації людини, визначений у примітці 1 до ст. 149 КК України, не є вичерпним, про що свідчить вживання наприкінці частки «тощо». Це службове слово вказує на неповноту переліку зазначених форм та можливість його продовження. Тому використання жінки для послуг сурогатного материнства є самостійною формою експлуатації людини, оскільки задіяні її фізіологічні можливості (завагітніти, виносити та народити дитину) та існують ризики для здоров'я.

Сурогатне материнство може призводити до фізичних і психічних проблем у жінок або їх ускладнення, що потребуватиме часу на відновлення та/або лікування.

Реалізація мети експлуатації людини не охоплюється диспозицією ст. 149 КК України, а тому за певних обставин потребує додаткової кваліфікації.

Вербування жінок для експлуатації як сурогатних матерів зазвичай здійснюється шляхом обману та використання їх уразливого стану.

Обман полягає в наданні неправдивої інформації або приховуванні важливих відомостей, які могли б вплинути на свідомий вибір жінки. Обман у цих деліктах спрямований на маніпуляцію вибором жінок для досягнення злочинних цілей та може полягати в: приховуванні інформації про сімейний статус іноземців-замовників (наприклад, представлення одностатевих пар як гетеросексуальних); наданні неправдивої інформації про умови лікування, проживання, процедури оформлення документів на дитину; замовчуванні реальної вартості послуги, очікуваного прибутку злочинців та інших важливих обставин.

Жінки ставали вразливими до вербування для комерційного сурогатного материнства через складні життєві обставини: відсутність постійної роботи, борги перед банками, необхідність утримання дітей та брак альтернативних джерел доходу. У таких умовах вони погоджувалися на участь, не маючи реального вибору.

Наявність у диспозиції ст. 149 КК України таких способів вчинення злочину як використання обману та уразливого стану є особливо важливим для ситуацій, коли потерпіла спочатку діє добровільно, а примус щодо неї може застосовуватися вже на етапі експлуатації. Це дозволяє правоохоронцям вчасно виявляти та припиняти торгівлю людьми на ранніх стадіях, попереджаючи небезпечні наслідки.

Для забезпечення виконання незаконних вимог сурогатною матір'ю може застосовуватися як психологічний, так і матеріальний тиск на потерпілих, зокрема через загрози штрафів, переривання вагітності, а також

через змушування до підписання документів, що порушують їх права та інтереси.

Судова практика показує, що примус щодо сурогатних матерів застосовується не під час вербування жінок, а в процесі їх експлуатації. Тому виникає питання про наявність складу вербування, якщо примус вчиняється після завершення кримінального правопорушення. У таких випадках, якщо примус застосовано на етапі експлуатації, він може кваліфікуватися за іншими статтями, наприклад, як при-

мушування до виконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України), або не визнаватися кримінальним правопорушенням.

Торгівля людьми є одним із центральних злочинів у сфері сурогатного материнства, але зазвичай вона супроводжується іншими правопорушеннями (наприклад, підробленням документів, їх використанням, шахрайством тощо). Тому виникає необхідність кваліфікації таких діянь за сукупністю кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Moskalenko K. The Legal Framework on Surrogacy in Ukraine: Quo Vadis? *International Comparative Jurisprudence*. 2023. Т. 9. №. 2. Р. 209-225.
2. Checherskiy V. Human trafficking and surrogate motherhood: challenges. *Конституційно-правові академічні студії*. 2021. Випуск 1. С. 35-43. DOI <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2021.1.04>
3. Триньова Я. Правове врегулювання використання допоміжних репродуктивних технологій в Україні: аналіз та пропозиції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 244–250. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-244-250
4. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 28 жовт. 2024 р. Справа № 756/1293/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122621823>
5. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 05 верес. 2024 р. Провадження № 1-кп/756/892/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121455104>
6. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 13 серп. 2024 р. Справа № 756/15737/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121030581>
7. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 776 с.
8. Ухвала Київського апеляційного суду від 11 квітня 2024 р. Справа № 756/911/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118487966>
9. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіте, 2020. 560 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [10-те вид., переробл. та доповн.]. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
11. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 24 січ. 2023 р. Справа № 756/1023/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108623812>
12. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 08 берез. 2024 р. Справа № 756/911/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117589373>
13. Копельців-Левицька Є. Д. Сурогатне материнство: торгівля дітьми чи послуга у сфері допоміжних репродуктивних технологій. *Публічне право*. 2019. № 2. С. 45–49. DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.2.8>
14. Ухвала Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 18 лист. 2022 р. Справа № 212/8268/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107386125>
15. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 11 листоп. 2024 р. Справа № 461/8865/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122978960>
16. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 22 лип. 2024 р. Справа № 756/15737/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120590873>